

Toespraak in de Amsterdamse Studentenekkklesia op 30 maart 2014
door Alex van Ligten

Laetare – Verheug je

Voorlezing van Psalm 122 vrij

Klaarwakker en opgetogen
was ik toen ze me riepen:
wij gaan naar het Huis van je weet wel.
En nog even, en mijn voeten
staan in jouw poorten, Stad!

Jeruzalem, hoge veste,
huizen schouder aan schouder
hecht gevoegd, één geheel

daarheen de stammen, de twaalf
de stammen van God die Ene
om te getuigen van Hem
dank te betuigen zijn Naam

daar staat de Stoel van het Recht
daar staat de Tafel der Armen.

Deze stad moet vrede,
vrede binnen haar muren
en buiten rondom in de velden.
Stad van Vrede, zwart profiel
tegen oplichtende hemel.

Omwille van heel de wereld
zeg ik: vrede voor jou.
Omwille van onze kinderen
zingen wij: vrede voor jou.

Toespraak

1.

Waarschijnlijk was deze zondag vroeger een hele verademing in kringen waar de traditie wilde dat er weken achtereen niets dan het lijden van onze Heer breed werd uitgemeten: predicaties over de zeven kruiswoorden of over de wonden van Jezus. Wie de bloeddoorlopen teksten van de passiespelen en bij de passiemuziek kent, weet wat ik bedoel. Hamerslag voor hamerslag werd de Heer gekruisigd, met grote nadruk werd herinnerd aan het feit dat het alles om ons en onze zonden was geschied en om niet al te sentimenteel te worden, beschimpte en vervolgde men en passant de joden omdat die hem tenslotte hadden gedood. Tevens wordt er in die kerkelijke traditie nadruk gelegd op hoe wij, de gelovigen, dat alles ondergaan, of nog liever hoe het mij te moede is, als ik het wondre kruis aanschouw, *wie wohl mein Herz in Tränen schwimmt*, want mijn verlosser hangt aan 't kruis. Alles draait om mij, mijn zielenheil, mijn zonden: *'Ich bins, ich sollte büßen.'*

Een term als 'lijdenstijd' doet aan die sferen denken. Tegenwoordig spreken we liever van 'tijd voor Pasen'. Dat maakt ons niet, in tegenstelling tot wie ons in geloof zijn voorgegaan, tot betere christenen, maar hopelijk wel een beetje vrólijker, minder zwaarmoedig en dus beter in staat om de ernstige zaken werkelijk ernstig te nemen.

Het was in de extreme gevallen een karikatuur van geloven. Maar met al die nadruk op het lijden, is het wel een hele opluchting als er een zondag de naam krijgt: Laetare, verheug je, naar Jesaja 66:10: 'Verheugt u met Jeruzalem en juicht over haar, gij allen die haar liefhebt'.

Vreugde over Jeruzalem: de plaats waar verlossing geschiedt. Hemel en aarde raken elkaar daar even. Dat geldt voor de drie godsdiensten die er allesbepalend zijn: Israël heeft er sinds de tijden van de tempel beleden dat God er te vinden is, de christenen vieren dat Jezus er is gestorven en opgestaan. En de moslims geloven dat de profeet Mohammed er in grote geestvervoering ten hemel is gevaren. Mohammed keerde ook weer terug, in tegenstelling tot die andere profeet van zeshonderd jaar vóór hem. Die heeft geen sporen nagelaten, maar Mohammeds voetafdruk is nog te zien in de Rotskoepel op de Tempelberg.

Ik heb het allemaal bekeken en toen had ik het ook wel gezien. Naar Jeruzalem hoef je niet te gaan voor je geloof. Ik vond het zelfs moeilijk er het geloof te behouden. De drie grote religies zijn er nogal luidruchtig aanwezig. De imams jammeren op gezette tijden – vijf keer per dag – door de luidsprekers, Israëli's zijn van zichzelf al luidruchtig, en op de Via Dolorosa trekken christelijke reisleiders luidkeels de aandacht. Toen wij er waren stonden we stil achter een Amerikaanse groep onder leiding van een jonge priester die ineens begon te schreeuwen: 'AND THIS IS WHERE JESUS FELL AND WHERE HE SPOKE TO THE DAUGHTERS OF SION, ACCORDING TO THE GOSPEL OF SAINT LUKE, CHAPTER 23, VERSE 28'. Een geloofsgenoot! Je schaamt je plaatsvervangend te pletter. Een andere bedevaarster, frou van der Kooi út Skearnegoutum, vertelde me dat er van iemand uit hun reisgezelschap al de avond na aankomst de handtas gejat was: 'Begrijpt u dat nou, en dat nog wel in Jeruzalem!'

De heilige stad verschilt niet van andere steden. Je kunt er het beste ademen zonder te inhaleren en er is van alles te koop, maar de vraag is of je, als je wilt afrekenen, je portemonnee nog hebt. Alleen op onderdelen verschillen steden van elkaar. Mexico City en Peking gaan op in een algehele mist van vervuiling, en in Londen of Parijs is het minder spannend en ellendig dan in Bagdad of Kabul, maar over het algemeen denk je dat er met zoveel mensen op een hoop ook alleen maar een hoop ellende kan komen.

Jeruzalem onderscheidt zich slechts in één pijnlijk opzicht van andere steden: er loopt niet alleen maar een fraai herbouwde muur om de oude stad heen als in Davids dagen, er loopt ook een muur tussen het Palestijnse en het niet-Palestijnse deel heen, als in het Berlijn uit Ulbrichts dagen. Maar dan nog: een stad als vele anderen.

Wat heb je er te zoeken, in zo'n stad? Dat is een oudemannenvraag, want als je jonge mensen, waar ook ter wereld, vraagt waar ze zouden willen wonen, dan zeggen veruit de meesten: 'In de stad.' Waarom dan? 'Daar is het niet zo saai. Daar heb je alles. Daar gebeurt het.' Wat precies? Alles. De grote stad boeit, fascineert, werkt zelfs een beetje verslavend.

Dat geldt al voor de stad die voor de joden lang de plaats heeft ingenomen van het onbereikbare Jeruzalem, deze stad die ze de erenaam Mokum gaven, dé plaats. Hoeveel meer geldt het dan niet voor Jeruzalem zelf?

Dit zijn allemaal verstandelijke waarnemingen. Je kunt over de magische klank van de naam van de stad je schouder ophalen en je hand op de knip houden, maar toch: toen ik voor 't eerst in de bus de luchthaven Ben-Goerion uit reed, porde ik mijn reisgenoot in zijn ribben: 'Kijk, dat verkeersbord: Jeruzalem, 40 km!' Ontroering bij een wegwijzer van de lokale ANWB.

2.

Dat gevoel van ontroering passeert daar de realiteit van een gewone stad met huizen en historische gebouwen, met winkeliers, met mensen op terrasjes. Jeruzalem is de aanduiding van het visioen geworden.

'De meest bezongen stad ter wereld' is het, las ik ergens. Als we de bedevaartslieiden uit het psalmenboek meerekenen komen we al een heel eind, maar het probleem is dat we daarna niet zoveel liederen over Jeruzalem hebben gekregen van gelijke kwaliteit.

Veruit de meeste zijn bombastisch of larmoyant, en als ze door vrome zielen geschreven zijn, zwaar over the top. Maar aan de goede kant van de smaakbeleving zijn ze ook wel te vinden.

Anouk zong op haar mooiste cd, *Hotel New York*, voordat ze diva werd, een liedje waarin ze de weg vraagt naar Jeruzalem, want ze is het spoor bijster. Het leven is een *hell hole* en Jeruzalem is de plaats waar het leed geleden zal zijn, waar de pijn aan het leven voorbij is.

*Things ain't what they used to be,
my love for life is gone, you see.
Jerusalem, can you help me
find my way back, Jerusalem.*

En Willem Wilmink schreef:

'Mijn kleinzoon vroeg me op een dag
toen ik wandelde met hem:
Opa, vertel me alstublieft,
waar ligt Jeruzalem?

Ik zei: Waar ergens in een sjoel
met diep ontroerde stem
het Kol Nidrei gezongen wordt,
daar ligt Jeruzalem.

Waar het gezin dat sjabbes viert
in Bonn of Nottingham
zijn kippensoep in vrede eet,
daar ligt Jeruzalem.'

Mooi, het visioen wordt daar werkelijkheid waar mensen in vrede en harmonie leven. In het grote visioen, dat nog verder kijkt, is er een ideale samenleving, is God er wonend bij de mensen. Daarom is het slot van het liedje van Willem Wilmink aanvechtbaar:

'Ook waar men 't groot verdriet herdenkt,
dat snap je later wel,
ook daar, Sam, ligt Jeruzalem,
maar niet, maar niet in Israël.'

Ik denk: toch minstens óók in Israël, waar sjabbes wordt gevierd, 't groot verdriet herdacht, op de plaatsen waar recht en gerechtigheid hand in hand gaan met het verlangen naar en het werken aan vrede. Ik denk aan het schooltje in het hart van Jeruzalem dat Israëlische en Palestijnse moeders gesticht hebben met het idee: als we bij de vier- en vijfjarigen beginnen, dan kunnen ze het later ook: samenleven. Ik hoop dat dat schooltje er nog is.

3.

De wereld van gerechtigheid en vrede is de wereld waarvan wij dromen. In die geest wordt Jeruzalem genoemd en bezongen bij de profeten en in de psalmen. Natuurlijk is het Jeruzalem van onze dagen een stad als alle andere, alleen met veel meer geschiedenis, en, helaas, ook meer mensen in groene pakken met machinegeweren, om andere mensen, met bommen op hun lichaam, te weerhouden van het aanrichten van bloedbaden in bussen en restaurants.

Maar de naam Jeruzalem verwijst naar een hogere werkelijkheid dan de onze. Dat is al zo in de brief van Paulus aan de Galaten: 'Het tegenwoordige Jeruzalem is met zijn

kinderen in slavernij. Maar het hemelse Jeruzalem is vrij; en dat is onze moeder,' schrijft hij (Gal.4:25,26).

In slavernij, dat wil zeggen: onderworpen aan alle wetmatigheden van deze wereld, deel hebbend aan wat er in dit bestaan nog onvolmaakt is. Dat is niet aangeboren: tot slaaf word je gemaakt. 'Maar het hemelse Jeruzalem', dat is het hoge ideaal, 'dat is vrij; en dat is onze moeder'. Je moeder is degene bij wie je vandaan komt, zo eigen als het maar kan. Daar horen we bij.

Het aardse Jeruzalem verwijst. Het wijst met al zijn minaretten, kerktorens en synagogekeopels naar de hemel, 'het oog omhoog, het hart naar boven, hier beneden is het niet'. Dat wil zeggen, hier beneden is alles: ons leven, onze geliefden, onze roeping. Maar 'het' is hier niet: de hemel op aarde hebben we niet gerealiseerd. Meestal zijn we er ver van verwijderd. Soms komt het er ook in de buurt; waar mensen elkaar in de ogen kunnen zien, liefhebben, waar goede verhoudingen heersen, waar warmte en licht is, bitterheid niet heerst.

U hoort wat er gebeurt: van het aardse Jeruzalem gaat het naar het visioen van vrede en gerechtigheid. We laten ons door de minaretten, kerktorens en synagogekeopels naar boven wijzen. Het begrip Jeruzalem krijgt een meerwaarde. Dat kan alleen bij de gratie van het feit dat er een echt Jeruzalem hier beneden is; anders zou het te vaag, te religieus worden. Concreetheid is een voorwaarde, want, schreef Bert ter Schegget, 'zonder die concreetheid zou de toekomstverwachting verbleken tot een schimmige blauwe verte, waarop wij zeggen te hopen, ons onderwijl nestelend in het bestaande' .

'Als we Jeruzalem zeggen, zeggen we "de stad der toekomst", maar we zeggen niet 'de stad der toekomst' zonder Jeruzalem te bedoelen': de stad van David, de stad van de messias, het middelpunt van de wereld.

Waar mensen bijeen zijn en een stad van vrede realiseren, daar is Jeruzalem.

Dat is ook de diepere inhoud van de wens 'volgend jaar in Jeruzalem', de toast binnen de joodse gemeenschap ter afsluiting van de sedermaaltijd voor Pesach. Die woorden verwijzen niet alleen naar de stad op de zo-en-zoveelste breedte- en lengtegraad. Ze betekenen: volgend jaar in vrede, zonder dreiging van dood of geweld. Dit hebben de pelgrims gezocht op hun bedevaart naar Jeruzalem. Ze wilden er bepaald worden bij de toekomst, die van vrede en rust.

En met die toekomst voor ogen zwalken wij hier wat heen en weer, tussen het soms maar moeizaam aanvaarden van de onvolkomenheden en de onverteerbaarheden van het heden, en de moed om te blijven hopen. Misschien is het wel geen zwalken, maar dansen, heen en weer tussen de oude en de nieuwe wereld, deze wereld en de komende. Tussen de psalm en de woorden van Jezus is de verhouding niet anders: de psalm biedt uitzicht op een hemels witte stad, vrede in den hoge en bij mensen een welbehagen. In Jezus' woorden klinkt de harde werkelijkheid door: dagen van vijandschap, belegerde veste, geen steen op de andere. Rovershol in plaats van huis van aanbidding.

4.

Als het een dans is tussen droom en werkelijkheid, is het er een met een flinke spagaat, die het sterkst te vinden is in de gedichten van een pelgrim van honderd jaar geleden. Hij was 'een jongen te Zaandam geweest' en na heel veel vijven en zessen en met een flinke omweg van Amsterdam naar Jeruzalem geëmigreerd. Jacob Israël de Haan. Hier zijn een paar van zijn Kwatrijnen. Eerst deze, van zijn laatste sabbat in Amsterdam en zijn eerste in Jeruzalem:

De laatste dag. Langs uwe grachten,
mijn schone stad, ga ik aanbeddend voort.
Nooit en nergens vergeet ik uwe prachten.
Maar ik heb de stem van Jeruzalem gehoord.

De eerste Sabbath langs uw straten,
Jeruzalem, ga ik verwonderd voort.
Een vreemde? Neen: nooit meer verlaten
sinds God mijn bede heeft verhoord.

Zijn hoofd in de wolken. Eindelijk thuis. Maar dat blijft niet zo. Na een tijdje horen we hem relativëren, maar wel in zinnen die soms de hoogte bereiken van de gedichten van Angelus Silesius, de mysticus.

Ook hier ben ik de diep-gekwelde mens.
Mij martelt het raadsel en zijn onthulling.
Wat baat mijn mateloos hart de vervulling?
Altijd, altijd, drijft mij een stouter wens.

Vind ik te Jeruzalem rust en vrede,
die mij rustloos te Amsterdam nooit geviel?
O, vrager dwaas, niet in deze of and're stede
is rust of onrust, maar slechts in uw ziel.

En bijna even sterk als ooit in het verre noorden het verlangen naar de stad van de toekomst was, wordt nu het heimwee naar het land van herkomst:

Wat is de Zaan een mooie, brede stroom.
Ik ben een jongen te Zaandam geweest.
Jeruzalem: zó teder als een droom,
herdenk ik hier mijn jeugd en elk Joods Feest.

En dan zijn beroemdste regels:

Die te Amsterdam vaak zei: "Jeruzalem"
en naar Jeruzalem gedreven kwam,
hij zegt met een mijmerende stem:
"Amsterdam. Amsterdam."

Dit laatste komt rauwer, wreder terug bij Saul van Messel (pseudoniem van Jaap Meijer, Ischa's vader), die in een gedicht een opmerkelijke variant voor de heilsdronk 'Volgend jaar in Jeruzalem' heeft.

remigrant op pesach

na de seider
zong een
hese stem:

het vorig
jaar nog
in jeruzalem

Dat is zo'n beetje onze situatie: wij hopen te midden van de puinhopen. En we laten ons op onze beste momenten ook opstoken, in beweging zetten om, waar het kan, toe te leven náár en te werken áán de wereld die komt 'waar brood en recht en waardigheid en liefde is voor al wat leeft'. We willen 'opengaan voor het visioen van vrede dat sinds mensenheugenis ons roept'.

Dat is geheel in de geest van de psalm: 'deze stad moet vrede', 'omwille van heel de wereld, omwille van onze kinderen: vrede.'

5.

Er komt een pelgrim in de tempel, die zijn aangezicht sterk gemaakt heeft om naar Jeruzalem te gaan. Hij vindt het er om te huilen. Hij ziet niet de glorie van de stad, maar haar aanstaande ondergang. Er staat geen stoel van het recht, geen tafel der armen. De tafels die er wel staan smijt hij stuk, hij richt schade aan bij de kooplui en geeft heilig

onderricht, Thora. Ze willen hem, laten wij, 'verloren doen gaan', een eufemisme voor uitschakelen, elimineren, doden.

Hij wordt in het verhaal dat zich in Jeruzalem afspeelt, Israël in eigen persoon, de waargemaakte belofte aan Abraham: 'Jij zult tot zegen zijn, in jou zal worden gezegend heel de mensenfamilie op de aardbodem' (Genesis 12:3).

Waarachtig mens, Messias, Gods geliefde. Naaste, die door lijden en dood heen leven en vreugde geeft. Zijn leven, zijn liefde, sterker dan de dood.

Aan het einde van de bundeling boeken en verhalen van Israël, van Gods mensen op aarde, van vallen en opstaan, schrijft een oud geworden volgeling van Jezus aan alle mensen in de verdrukking:

'Ik zie een nieuwe hemel en een nieuwe aarde. Ik zie de heilige stad, een nieuw Jeruzalem, neerdalen uit de hemel, bij God vandaan, als een bruid die zich tot een sieraad voor haar man gemaakt heeft. En ik hoor een luide stem van de troon zeggen: Hier is de tent van God, bij de mensen. Hij zal bij hen wonen en zij zullen zijn volken zijn. God zelf zal bij hen zijn en Hij zal elke traan van hun ogen afwissen. De dood zal niet meer zijn. Geen rouw, geen klagen, geen pijn zal er meer zijn [...] En Hij die op de troon gezeten is, zegt: Zie, ik maak alle dingen nieuw' (Openbaring 21:1-5).

Daarom: 'Verheug je met Jeruzalem', vanwege de belofte die van haar uitgaat, vanwege Gods liefde die ons wordt bekend gemaakt, vanwege de bevrijding die met dit visioen begint.

Zo moge het zijn.